

Åker- och utmark i Stenhagen

Skönberga-Husby 11:83 och Högby 1:108, Skönberga och
Drothems socknar, Söderköpings kommun, Östergötland

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:46

ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 1 OCH 2

Åker- och utmark i Stenhagen

Skönberga-Husby 11:83 och Högby 1:108,
Skönberga och Drothems socknar,
Söderköpings kommun, Östergötland

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-3430-16

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:46

Författare Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Leif Karlenby och grävmaskin på lösdraft i Albogas gamla
utmark som bland annat nyttjades för mulbete. Foto från norr
av Johnny Rönngren.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte och frågeställningar.....	9
Metod och genomförande.....	9
Ettapp 1	9
Ettapp 2	10
Resultat ettapp 1	11
Kart- och arkivstudier	11
Fältinventering	13
Ettapp 2, utredningsgrävning	13
Delområde A	13
Delområde B	14
Delområde C	16
Tolkning	18
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	18
Referenser	20
Tekniska och administrativa uppgifter.....	21
Bilagor	22
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	

Figur 1. Karta över trakten kring Söderköping med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Inför planerad fortsatt exploatering av villabebyggelse längs Stenhagsvägen i Söderköping utförde Arkeologgruppen i Örebro AB en arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Utredningen innefattade arkiv- och kartstudier, en inventering samt grävning av sökschakt. Inalles grävdes 759 löpmeter schakt om sammanlagt 1 214 kvadratmeter.

Inga arkeologiska lämningar påträffades vid utredningen.

Inledning

Inför detaljplanering av fastigheten Skönberga-Husby 11:83 och Högby 1:108, fick Arkeologgruppen i Örebro AB i uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län, att utföra en arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Utredningsområdet var 23 600 kvadratmeter stort och var uppdelat på tre ytor, vilka låg i utkanten av ett mindre villaområde. Syftet med utredningen var att fastställa om eventuell fornlämning skulle komma att beröras inför planerad exploatering av området.

Fältarbetet utfördes av Johnny Rönngren och Leif Karlenby mellan den 20 och 22 juni 2016.

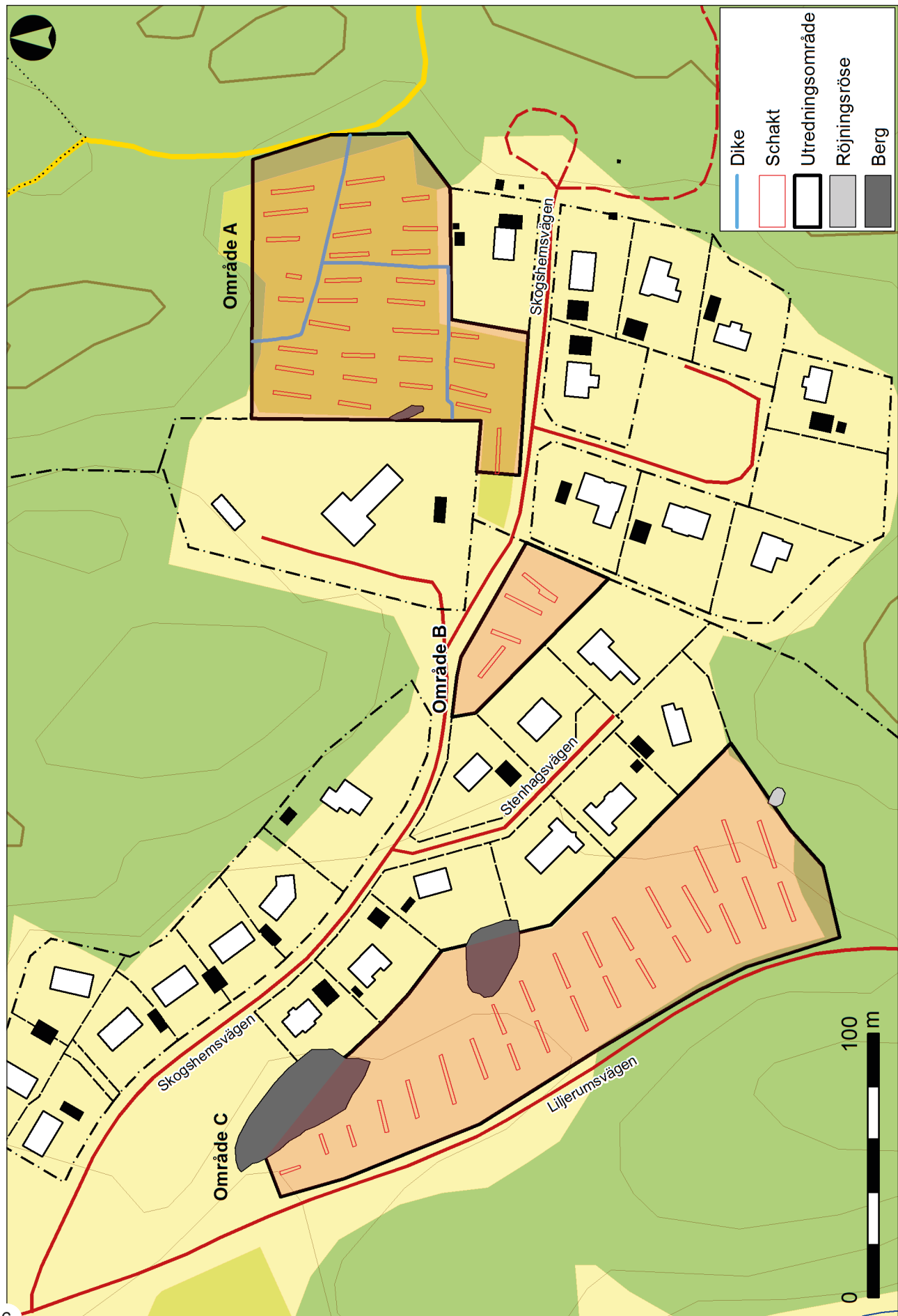
Bakgrund och kulturmiljö

Utredningsområdet var beläget cirka 2 kilometer söder om den medeltida stadskärnan i Söderköping. Området utgörs av kuperad terräng med bergknallar och trädbevuxna kullar som reser sig över omgivande dalar vars sänkor, i botten fyllda med glacial lera, tidigare utgjort sjöbotten.

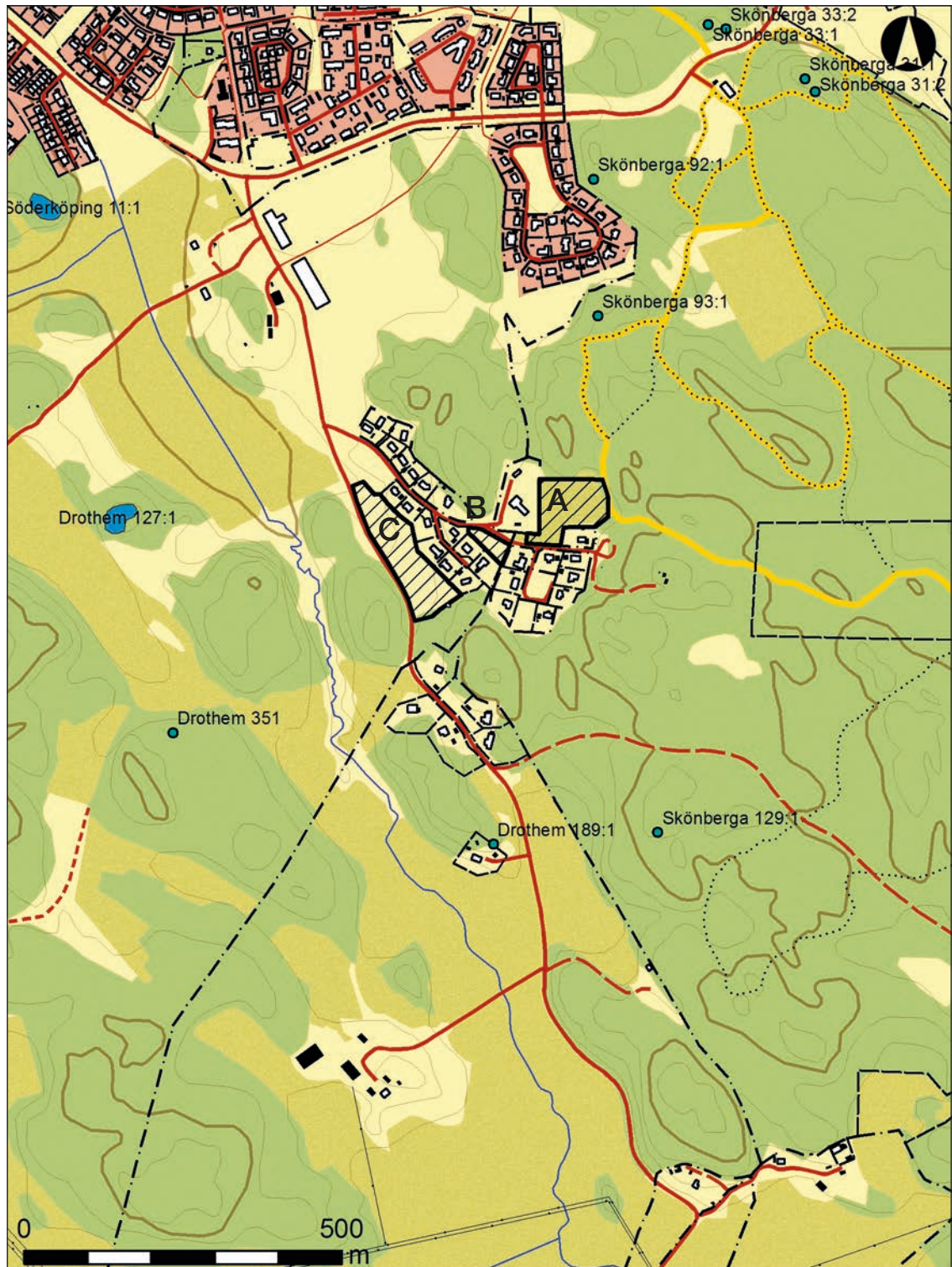
Få lämningar finns registrerade i utredningsområdets närhet. I öster vidtar ett stort skogsområde som i äldre tider utgjort utmark som saknar registrerade lämningar nära utredningsområdet. I väster och söder breder ett småbrutet och kuperat landskap ut sig med öppna fält i dalsänkorna och täta trädgångar vid höjderna. På höjderna finns enstaka stensättningar och gravfält registrerade (Drothem 351, 127:1, 348, 350) omkring 400–600 meter från utredningsområdet.

Själva utredningsområdet är uppdelat i tre delområden runt ett nybyggt villaområde längs Skogshemsvägen och Stenhagsvägen. Gatorna är har fått sina namn efter de torp som tidigare fanns på platsen.

Utredningsområdet ligger cirka 40 meter över havet och torrlades omkring 8000–7000 f.Kr. då det hade direktkontakt med Ancylussjön. Få boplatser från förhistorisk tid är undersökta i Söderköpings närhet. Åren 2008 till och med 2011 undersöktes Drothem 307, belägen vid Storån cirka 600 meter väster om staden, där man tidigare påträffat flintavslag, kvarts och skärvsten. De efterföljande undersökningarna har emellertid utförts i form av schaktningsövervakningar där enbart mindre delar av fornlämningen berörts, vilket innebär att den inte är närmare undersökt.

Figur 2. Utredningsområdet bestod av tre delområde som låg invid villabebyggelse längs Stenhags- och Skogshemsvägen. I denna rapport har delområdena givits bokstäverna A, B och C för att skilja dem åt. Skala 1:2 000.

Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan med utredningsområdet (svartskrafferat) och omgivande fornlämningsbild. Öster om utredningsområdet är skogsmark och i väster finns ett småbrutet beteslandskap med öppna ytor och skogklädda höjder.

Figur 4. Utredningsområdet har under tiden kring 8000 f. Kr. direktkontakt med den så kallade Ancylussjön (då Östersjön var en insjö och sundet mellan Danmark och Skåne utgjordes av landmassa). Delområdet A och B är belägna på en plan yta omgiven av höjder. Inslag av postglacial silt antyder att området tidvis svämmats över och varit sank. Strax väster om utredningsområdet löpte ett större vattendrag som ännu finns kvar i form av en bäck. Skala 1:10 000.

Delområde A var 9 200 kvadratmeter stor och belägen i villaområdets norra del, på före detta åkermark. Marken utgörs av glacial lera med inslag av berg i dagen i ytans västra del. Terrängen var plan, om än något högre i väster medan östra delen var något sank. Äldre diken genomkorsade ytan i syfte att leda undan vatten.

Delområde B var 1 600 kvadratmeter stor och belägen vid ett vägshål i villaområdets centrala del. Inslag av post-glacial silt överlagrade den glaciala leran. Ytan var sank, troligtvis som ett resultat av att man vid bygget av villaområdet låtit leda vatten genom ytan.

Delområde C var 12 800 kvadratmeter stor och belägen i en hästhage med nordvästsluttning, väster om villaområdet. Längs ytans östra gräns fanns inslag av berghällar och berg i dagen, även väster om ytan reste sig ytterligare berg i dagen. Marken utgjordes av glacial lera och har legat invid en äldre älvdalsgång som legat strax väster om ytan.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska utredningen var att klargöra i vilken utsträckning det förekommer fornlämningar inom utredningsområdet. Utredningen skulle utgöra ett planeringsunderlag inför den fortsatta hanteringen av ärendet. Den arkeologiska utredningen skulle omfatta:

- *arkiv- och litteraturstudier samt kartanalyser. Arbetet skulle omfatta genomgång av relevant material i den omfattning som var nödvändig för att kunna uppfylla syftet med utredningen.*
- *fältinventering. Då det aktuella området var relativt topografiskt homogent och förhållandevis begränsat ytmässigt syftade fältinventeringen till att lokalisera lämpliga ytor för utredningsgrävning.*
- *utredningsgrävning för att fastställa karaktären av oklara fornlämningar.*

Metod och genomförande

Ettapp 1

Ettapp 1 utgjordes av arkiv- och litteraturstudier samt kartanalyser. Kart- och arkivstudierna genomfördes i de digitala arkiven. De omfattade en genomgång av Fornsök samt en kontroll av eventuella tidigare utredningar eller undersökningar i området. Det historiska kartmaterialet analyserades i Lantmäteriets historiska kartarkiv som finns tillgängligt på nätet. Detta innefattade Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens kartarkiv samt Lantmäterimyndighetens kartarkiv. En sökning i Svenskt Diplomatarium på Riksarkivet genomfördes i syfte att spåra eventuella medeltida namnkopplingar. Statens Historiska Museums fynddatabas användes i syfte att spåra eventuella arkeologiska lösfynd i området. Riksarkivets databas för kyrkoarkiven i Lindesbergs stadsförsamling

Figur 5. Vid etapp 2 grävdes ett flertal sökschakt i syfte att lokalisera eventuella lämningar. Här har schakt inom område C öppnats. Foto från nordväst av Johnny Rönngren.

undersöktes för att spåra bebyggelsen som funnits inom utredningsområdet. Lantmäteriets LiDAR-data över undersökningsområdet användes för att identifiera eventuella forn- och kulturlämningar inom undersökningsområdet samt för att undersöka områdets topografi.

Ettapp 1 innefattade även en fältinventering vilket innebar att en okulär besiktning av utredningsplatsen utfördes för att bedöma lämpliga boplatsslagen samt identifiera lämningar som var synliga ovan mark.

Ettapp 2

Vid utredningens ettapp 2 genomfördes schaktgrävning med grävmaskin. Ytan som omfattades av utredningsgrävning var 24 000 kvadratmeter stor. Det var inom denna yta som framtida bebyggelse var planerad. Cirka 5 procent av ytan utredningsgrävdes.

Grävmaskinen grävde skiktvis ned till naturlig mark eller eventuell anläggnings- och konstruktionsnivå. Påträffades lämningar skulle dessa rensas fram, dokumenteras skriftligt, mättas in digitalt och fotograferas. Inom ytan grävdes 62 schakt om sammanlagt 1 214 kvadratmeter. Schakten grävdes med en varierande längd om 15–20 meter, med en skopbredd på 1,6 meter. Schakten grävdes ned till naturlig marknivå, vilken påträffades vid 0,05–0,25 meters djup.

I undersökningsplanen fanns medel beräknat för tre ¹⁴C-analyser, vilka inte genomfördes då inga arkeologiska lämningar påträffades.

Figur 6. Utdrag ur karta från år 1753 över Stenhagen. Utredningsområdet är beläget i åker- och ängsmark (se kartnr 21, 22) som hör till Stora Stenhagens torp. Område C befinner sig i utmarken som fick nyttjas av alla i Alboga gård samt av Hospitalet. Skala 1:5 000.

Resultat etapp 1

Kart- och arkivstudier

Den äldsta kartan över området var en ägomätning över Alboga gård från 1753 (LMS akt: D18-2:1). Gården Alboga ägdes då av Söderköpings Hospital men brukades till "halfnad" av tre bönder, det vill säga att bönderna fick bruka marken mot att hospitalet erhöll halva avkastningen från några av de åkrar och ängar som fanns inom ägorna.

Hospitalet ägde också rätt att disponera delar av marken för eget bruk, såsom "kohagen" och "hästhagen". Utmarken delades av alla på gården: bönder, torpare och av Hospitalet.

Till Alboga hörde två torp, kallade Lilla och Stora Stenhagen, vilka låg vid Alboga gårds östra gräns. Torpen benämns som "-löckor" vilket antyder att man röjt och odlat upp åkrar i skogsmark en bit bort från huvudbebyggelsen. Båda torparna betalade årligen en halv tunna i avrad för att få bruka marken.

Delområde A och B berör mark som tidigare utgjorde åker- och ängsmark till torpet Stora Stenhagen. Åkrarna var små och inhägnade med gärdesgårdsstängsel.

Delområde C är beläget i vad som var utmark till Alboga. Lantmätaren Vallberg skrev följande om utmarken (år 1753):

"...ung gran och tallskog bewuxen, dels berg och backig, en del ock af wackra betesslättar bestående hwarpå Hospitalets ungboskap och öfrige hästar, tillika med Alboga böndernas och torparnas Kreatur hawfa nödtorftigt mulbete. Skogen nyttjas i swaga wintrar och menföre till Hospitalets förnödenhet, till wedbrand, men byggningstimer är ther intet."

Utmarken utgjorde därmed skog där alla bönder och torpare fick låta sina kreatur gå på bete. Djuren bestod troligen av ungdjur, vilka ännu inte mjölkade, mjölkkorna var inhägnade på andra platser inom ägor. Skogen var dessutom för klen för att utgöra timmer för husbygge och användes i huvudsak för att elda med.

Fram till 1950-talet förändrades inte mycket på platsen vad gäller markutnyttjande. Åkermarken utvidgades något och ett nytt torp vid namn Skogshem uppfördes i anslutning till Stora Stenhagens åkermark under tidigt 1900-tal.

Under tidigt 2000-tal revs de gamla torpen och i dess ställe uppfördes ny villabebyggelse på Stenhagens och Skogshems äldre tomt- och åkermark. Delområde C nyttjas ännu idag som betesmark med den skillnad att idag är djuren instängslade och vandrar inte fritt på den gamla utmarken.

Figur 7. Röjningsröse av sent datum. Stenar vid en bergssluttning har samlats ihop i syfte att undvika att hästar skadar sig. Foto från norr av Johnny Rönngren.

Fältinventering

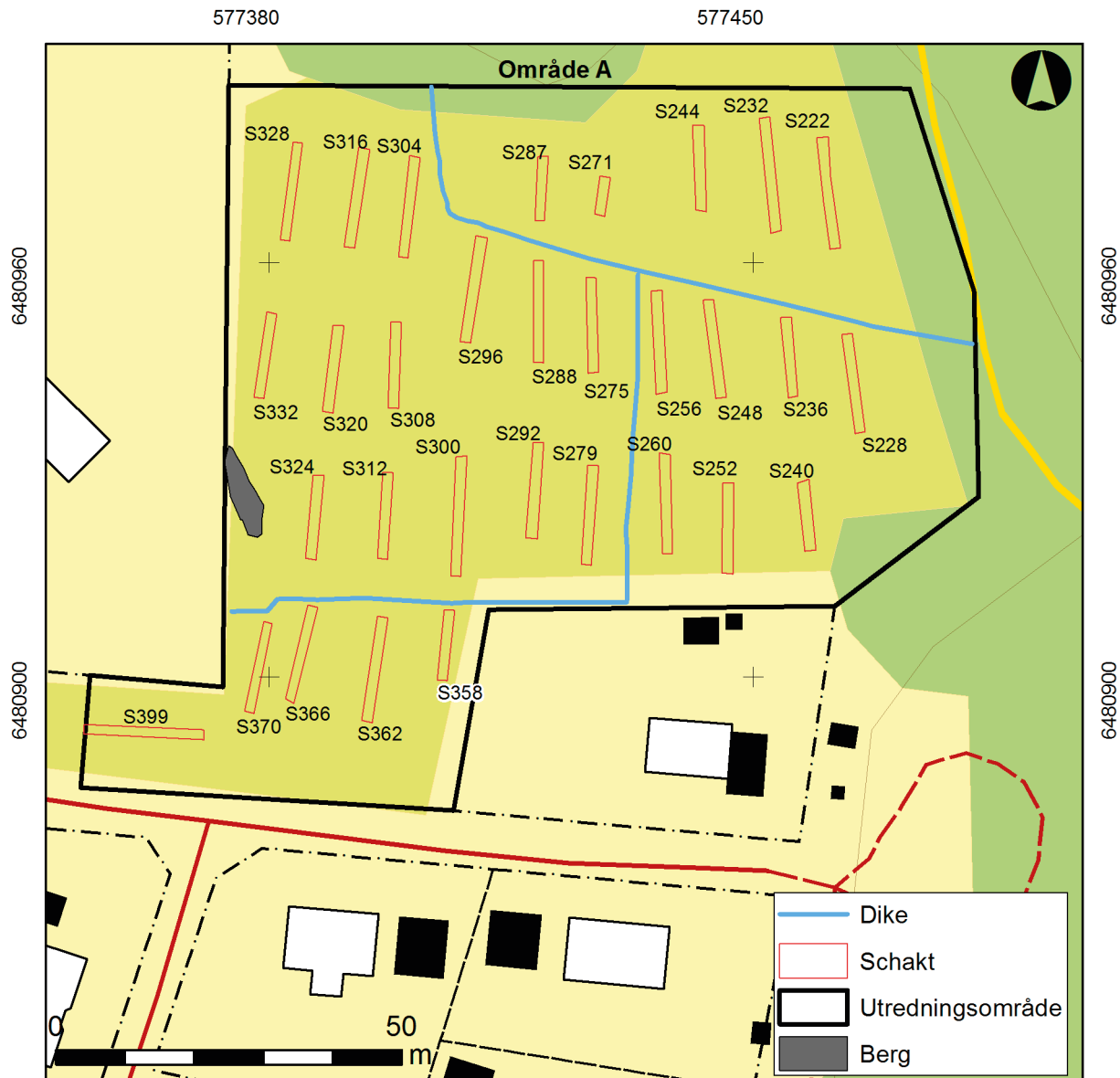
Vid inventering av utredningsområdet påträffades inga sedan tidigare okända lämningar.

Ett sentida röjningsröse (A403) som var 2 meter i diameter och 0,1 meter högt påträffades vid den södra begränsningen av område C (se figur 12). Röset var bevuxet med mossor, stenarna var omkring 0,2–0,3 meter stora och röset var anlagt vid foten av en bergknalle. Röset har troligtvis anlagts i samband med att spridda stenar vid bergknallens fot samlats ihop för att förhindra att betesdjur skadar sig. Detta har förmodligen skett under 1900-talet. Inga ytterligare rösen påträffades och vid utredningsgrävningen syntes inga plog- eller årderspår i schakten som antydde att ytan varit odlad. Då röset troligen är uppfört vid ett såpass sent datum klassas det inte som övrig kulturhistorisk lämning.

Etapp 2, utredningsgrävning

Delområde A

Inom delområde A grävdes 31 schakt om sammanlagt 592 kvadratmeter. Inga arkeologiska lämningar påträffades inom ytan. Matjorden var omkring 0,15–0,25 meter tjock och överlagrade glacial lerig silt. Den östra delen av delområdet var något sank och äldre åkerdiken genomkorsade ytan. I väster, där den äldsta åkermarken legat, var marken något torrare och där fanns berg i dagen. Jämte den gamla åkermarkens nordvästra begränsning växte ett ålderstiget äppelträd, vilket troligen utgör en bevarad kulturväxt efter Stora Stenhagens torp. Om trädets frukter smakar gott är det en utvald sort och trädet har nyttjats för hushållet. Rör det sig istället om en så kallad fröstam är smaken dålig och frukterna har givits åt grisarna. Frukternas smak kunde ej avgöras vid fältarbetet under mitten av juni.

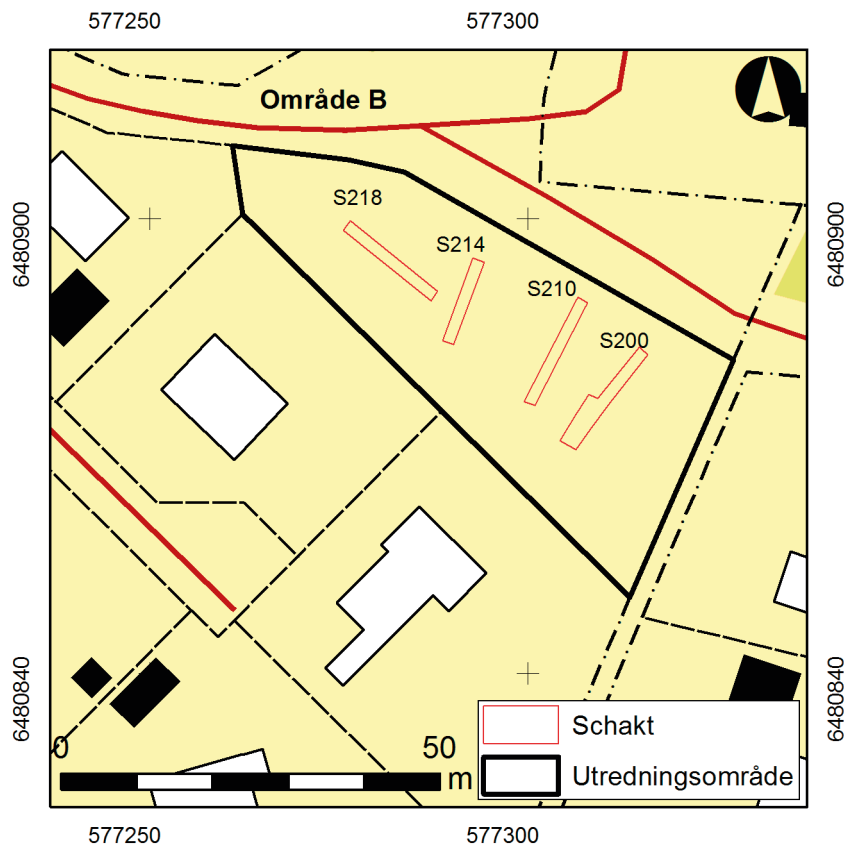
Figur 8. Schaktplan över område A. Inga arkeologiska lämningar påträffades. Skala 1:1 000.

Delområde B

Ytan var 1 600 kvadratmeter stor och belägen centralt i villakvarteret. Fyra schakt om sammanlagt 98 kvadratmeter grävdes. Inget av arkeologiskt intresse påträffades. På platsen växte vildvuxet gräs och buskar och delar av ytan var tidigare grävd då ett dräneringsdike löpte genom ytan. Detta har troligen grävts i samband med att villabebyggelsen anlades under tidigt 2000-tal. Schakten utgjordes av matjord med en tjocklek om 0,2 meter, vilken överlagrade en tunn horisont av postglaciala svämsediment som överlagrade den glaciala silten.

Figur 9. Vy över delområde A som tidigare utgjordes av åkermark som vid fältarbetet var igenväxt av högt gräs. Foto från väster av Johnny Rönngren.

Figur 10. Schaktplan över delområde B som låg centralt i villakvarteret. Skala 1:1 000.

Figur 11. Vy över delområde B som utgjordes av ett vildvuxet grönområde mitt i villakvarteret.

Figur 13. Vy över område C som i äldre tider utgjorde utmark åt torparna och bönderna i Alboga. Foto från söder av Johnny Rönngren.

Delområde C

Område C var 12 800 kvadratmeter stort och låg i en nordvästsluttande slänt, söder om villabebyggelsen. Längs områdets östra begränsning framträdde berg i dagen. Inom ytan grävdes 27 schakt om sammanlagt 524 kvadratmeter. Inga arkeologiska lämningar påträffades. Enligt det historiska kartmaterialet har ytan tidigare utgjorts av skogsmark och har aldrig varit uppodlad. Idag nyttjas platsen som betesmark. Skiktet av matjord var därmed tunt och uppmätte enbart 0,05–0,1 meter innan glacial lera framträdde. De topografiska förutsättningarna kan även ha inneburit att marken eroderat och matjord forslats nedför slänten i samband med att den äldre skogen avverkats.

Figur 12. Schaktplan över område C som var beläget på en nordvästlig slänt väster om villabebyggelsen. Enbart ett röjningsröse av sent datum påträffades inom ytan. Glacial lera påträffades vid 0,05–0,1 meters djup. Skala 1:1 000.

Tolkning

Vid utredningen påträffades inga arkeologiska lämningar. Utredningsområdet berörde enligt kartstudier enbart äldre åker- ängs- och utmark som hört till torpbebyggelse.

Vid delområde C påträffades ett röjningsröse som med största sannolikhet anlagts under 1900-talet. Röset låg ensamt vid foten av en bergsknalle inom en hästhage. Det har troligen uppförts i syfte att förhindra hästarna att skada sig av kringströdda stenar vid bergsknallens fot.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med den arkeologiska utredningen etapp 1 och 2 var att fastställa om fornlämning berördes av den aktuella exploateringen och så långt som var möjligt, beskriva dessa.

Utredningen resulterade inte i att arkeologiska lämningar kunde identifieras, vare sig vid arkivstudierna, inventeringen eller vid utredningsgrävningen. Fornlämning berörs således inte.

Därmed anser arkeologgruppen att syftet med utredningen är uppnått. Inga avsteg från undersökningsplanen gjordes.

Referenser

Tryckta källor

- Lindberg, R. 2008. *Boplats vid Hammarspången*. RAÄ 307, Ällerstad 1:31, Drothems socken, Söderköpings kommun, Östergötlands län. Östergötlands länsmuseum Rapport 2008:37 (RAÄ dnr 321-966-2008).
- Hörfors, O. 2011. Arkeologisk förundersökning. *Elkablar utanför Söderköping*. RAÄ 307 och Lilla Kolstad medeltida bytomt. Ällerstad 1:31, Kolstad 1:1 m fl. Drothems socken, Söderköpings kommun, Östergötlands län. Östergötlands museum, avdelning för arkeologi, rapport 2011:51 (RAÄ dnr 321-1780-2011).

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

- Ägomätning, 1753. Alboga nr 1: Akt D18-2:1, Drothems socken, Östergötlands län. Lantmäteristyrelsens arkiv.

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Östergötland
Län	Östergötland
Kommun	Söderköping
Socken	Skönberga, Drothem socken
Fastighet	Kvarteret Venus 1:1 med flera
Fornlämningsnummer	Skönberga-Husby 11:83 och Högby 1:108

Projektledning	Johnny Rönngren
Personal	Johnny Rönngren, Leif Karlenby

Undersökningstid	2016-06-20 till 2016-06-22
Exploateringsyta	23 625 m ²
Undersökt yta	1 214 m ² , 759 löpmeter
Koordinater	X 6480765 Y 577177
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-3430-16

Arkeologgruppens projektnummer
2016_48

Arkiv
Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd
Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Område	Storlek	Beskrivning
200-218 4 st	B	Ca 15x1,6 m 0,3-0,4 m djup	Schakten var identiska med varandra. Matjord - 0,2-0,25 meter tjock. Post-glacial silt – 0,05 meter Glacial lera >0,1 meter. Den postglaciala silten utgjordes av en mörkbrun lins och utgjorde ett svämlager som deponerats ovanpå den beige glaciala silten.
222-339 31 st	A	15-18x1,6 m 0,3-0,4 m djup	Schakten var identiska med varandra. Matjord – 0,2-0,25 meter tjock Glacial lera >0,1 meter tjock. Motjorden något tunnare och fuktig i öster. I väster på den äldsta åkermarken var odlingslagret tjockare och jorden torr. I enstaka schakt påträffades tegelkross samt skärvor av rödgods.
414-514 29 st	C	15-20 x1,6 m 0,05-0,1 m djupa	Schakten var identiska med varandra. Vegetationsskikt – 0,05 meter Glacial lera >0,05 meter. Schakten mycket grunda då ingen matjord fanns under grässvålen. Marken har utgjorts av skog och hagmark under historisk tid. Aldrig odlad.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Storlek	Beskrivning
403	Röjningsröse	4x2 meter	Sentida röjningsröse av ansamlade stenar vid foten av bergssluttning. Marken nyttjas som hästhage åt ridskola. Stenarna var 0,2-0,3 meter stora. Röset 0,2 meter hög, beväxt med mossor. Klassas inte som arkeologisk lämning då röset är anlagt under 1900-tal.

